

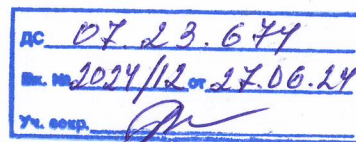
К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин тилдер жана коомдук илимдер кафедрасынын т.и.к., м.а. доценти Исаева Анара Асылбековна тарабынан даярдалган **Айтиева Гүлбурак Аскарбековнанын “Фергана өрөөнүнүн калкынын турмушундагы зыяратчылыктын ээлеген орду жана ролу (Кыргызстандын түштүгүнүн материалдарынын негизинде)”** аттуу темадагы 07.00.07 Этнография, этнология жана антропология адистиги боюнча тарых илиминин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине расмий оппоненттик

ПИКИРИ

1. Диссертациялык иштин актуалдуулугу. Зыярат же жергиликтүү калктын ыйык жерлерге сыйынуу институту, ислам динине, өзгөчө исламдын ичиндеги суфизм агымы аркалуу синкретизмге өткөндүгү, өтө аз изилденген илимий проблемалардын бири болуп саналат. Исламга чейин пайда болгон мазарларды (ыйык жер, жайларды) урматтап, зыярат -жасоо ортодоксалдуу мусулмандардын жектөөсүнө, каршы жасаган аракеттерине карабастан, азыркы коомдо деле диний көрүнүш, кубулуштун өзгөчө бир түрү катары кыргыздардын гана эмес, жалпы Борбордук Азия чөлкөмүнүн мусулман калкынын руханий маданиятынын бир бөлүгү катары жашап келе жатат. Мына ушундай татаал маселенин илимий жактан иликтеп чыгуу иштин актуалдуулугун аныктайт.

Азыркы мезгилдеги Кыргызстандын түштүгүндө жашаган калктын зыярат жасоочу жайларга болгон мамилесин, адамдардын аң-сезимдериндеги ыйык жайлар катары эсептелген жайлардын диний-философиялык түшүнүктөрдөгү жана табынуунун күндөлүк жашоо турмушундагы ээлеген ордун изилдөө болуп эсептелет.

ОК: *Гүлбурак А. И.*

2. Диссертациясында каралган илимий натыйжалуулунун даражасы

Издөнүүчү Г.А. Айтиева диссертациялык ишин Кыргызстандын түштүгүнүн аймагында жайгашкан зыярат кылуучу мазар жана ыйык жайлардын азыркы күнгө дейре сакталып жана улантылып келген зыярат маселелерин изилдөөлөрүнүн жыйынтыгы катары каралат. Диссертациялык иш жалпысынан логикалык жактан туура түзүлүп, жазма булактарга, монографиялык иликтөөлөргө, этнографиялык маалыматтарга негизделген. Диссертант Совет дооруна чейинки тарыхый-этнографиялык булактарды, советтик жана постсоветтик мезгилдерге таандык болгон маалыматтар жетиштүү деңгээлде каралган. Мындан сырткары, заманбап изилдөөчүлөрдүн маалыматтары диссертациялык эмгекте эске алынган. Диссертациялык иште этнографиялык талаа материалдарынын болушу илимий иштин деңгээлин көтөргөндүгү байкалат.

3. Илимий жыйынтык:

1-жыйынтык Автор изилденип жаткан диссертациялык иштин актуалдуулугун туура негиздейт. Изилдөөнүн максаттары жана милдеттери так коюлган. Кыргыздардын байыркы мезгилден азыркы учурга чейин зыярат маселесин изилдеген жана анализ берген.

2-жыйынтык Фергана өрөөнүндө жайгашкан зыярат кылуучу ыйык жайлар жана мазаралар жөнүндө экспедиция учурунда алынган талаа материалдары менен, аларга байланыштуу элдик чыгармалардын жана тарыхый-этнографиялык адабияттардагы маалыматтардын негизинде комплекстүү изилдөө жүргүзгөндүгү менен өзгөчөлөнөт.

3-жыйынтык Кыргызстан түштүгүндөгү жайгашкан калктар, анын ичинен кыргыздар зыярат кылуучу жерлер, үңкүрлөр, тоолордо тоо этектеринде, жол боюнда жайгашкан таза булактар, шаркыратмалар,

мазарлар, адам оңой менен жете албаган үңкүрлөр шактуу дарактар эсептелинет: алар көчмөн жана жарым көчмөн кыргыздардын көчүү жолунда ыңайлуу жерге орун алышкан жана аларга эс алуусу элдин малдын суусун кандырган, эс алууга ылайыктуу аз кездешкен жерлер боюнча маалымат берген.

4-жыйынтык Адамдар жаратылышты бир бүтүн нерсе катары кабыл алышкан, жандуу жана рухий жагынан тирүүдөй мамиле кылуу салттуу дүйнө таанымдын негизги белгилеринин бири болуп саналат. Кыргыздын салттуу аң-сезими өзүн табиятка каршы койбогондугу менен айырмалангандыгы белгилүү. Кыргыздар табияттан ажырап алыстап кетүү жөнүндө эч качан ойлонушкан эмес, бүткүл жашоосун курчап турган чөйрөдөн бөлүп караган.

5-жыйынтык зыярат процессине катышуучулардын социалдык курамы биринчи кезекте адамдардын зыярат институтуна баруусуна тилектеш жана каалаган адамдар – мазарларды сактоочу шайыктар, ыйыктардын урпактары, салттуу билимди алып жүрүүчүлөр, жашы улгайган калктын басымдуу бөлүгү; теңирчиликтин идеяларын карманган кыргыз интеллигенциясынын бир бөлүгү; ошондой эле каза болгон ата-бабалардын арбактарына ишенген калктын кеңири массасын түзгөн;

6-жыйынтык мазар, ыйык жерлердеги ырым-жырым жасоодогу жөрөлгөлөр, ырым-жырымдарды, жол-жоболор иликтөөлөр көрсөткөндөй, көзү өткөн туугандардын арбактарын урматтоо кыргыздардагы зыярат жасоонун негизги белгилеринин бири болуп саналат, ал эми зыярат аркылуу сыйынууга ишенгендердин басымдуу көпчүлүгү үчүн зыярат биринчи кезекте арбактар менен байланыш түзүүнүн жолу болгондугун белгилеген;

4. Диссертациядагы келтирилген корутундулардын жана сунуштардын ишенимдүүлүгү

Диссертациянын ээси жарык көргөн макалалары аркылуу, илимий багытынын тууралыгын Кыргызстандын жана Россиянын илимий басылмаларында эмгектеринин жарыяландыгы менен тастыктайт. Кандидаттык диссертациянын материалдарынын негизги жыйынтыктары эл аралык Симпозиумдарда, конгресстерде, республикалык денгээлдеги конференцияларда окулган докладдары, сунуш эткен эмгектери диссертациялык иште көрсөтүлгөн илимий басылмаларда, жыйнактарда жарыяланган жана илимий көз караштары, тыянактары чагылдырылган. Колдонулган илимий адабияттардын жана булактардын тизмеси илимий иштин жалпы мазмунуна шайкеш келет. Илимий иштин практикалык мааниси биринчи кезекте тарых, этнография, колдонмо маданияттын тарыхы богонча фундаменталдуу эмгектерди жазууда пайдаланыла турган далилдүү материалдарды берери менен аныкталат.

5. Изилдөөнүн жыйынтыктарынын негиздүүлүгү жана аныктыгы

1-жыйынтык Кыргызстандын түштүгүндө жайгашкан зыярат мазарлары, ыйык жерлер жана алар менен байланышкан ырым-жырым, жөрөлгө, үрп-адаттар каралган. Мазарлардын курамына кирген көптөгөн кылымдар бою Кыргызстандын түштүгүнүн тургундары сыйынып келген күмбөздөр, суу булактары, ыйык тоолор, таштар жана үңкүрлөр сыяктуу объектилер дагы изилдеген.

2-жыйынтык Элдик ислам ишениминде ыйык жерлерди – мазарларды аздектөө Борбордук Азия мусулмандарынын диний жашоосунун мүнөздүү көрүнүштөрүнүн бири болуп саналат. Бирок зыярат өнүгүп жайыла баштаганда эле исламдын көптөгөн белгилүү инсандарынын мүрзөлөрү системалуу түрдө кайталанып, көбөйүп зыяратчылардын башын айлантып, зыярат институтуна болгон ишенимди кетирип жатканы байкалган.

3-жыйынтык Кыргызстандын мазарларына бүтүндөй көз карашта болуу үчүн жергиликтүү зыяратка мүнөздүү өзгөчөлүктөрдүн бири болгон шейхтиктин коомдук институту жөнүндө жана салт боюнча пайгамбардын урпактары, тукумдары жана башка мусулман олуяларынын урпактары жөнүндө маалыматтарды камтыган.

4-жыйынтык Мазарларга зыяратка баруу, эреже катары, элдин жана коомдун жашоосундагы орчундуу окуяларга байланыштуу болгондуктан, адамдар ага алдын ала кам көрүп даярданышканын жана зыяратка бараар күнү мусулман адамдар алгач намаз (дуба) окуп, сөзсүз түрдө даарат алышы зарылдыгын, мазарларга шакирттери, кардарлары менен бирге же жеке зыярат кылган кесипкөй зыяратчылар ыйык жерлерде арбактар менен түздөн-түз байланыш түзүүгө багытталган атайын ырымдарды жасап, дарылап, жомок, дастан, уламыш, баяндарды айтышып же келечекти да алдын ала айтышып чоң үмүт кылышкандыгын белгилеген.

5-жыйынтык Кыргызстандын түштүк аймагында жашаган калктын ал жакта жайгашкан ыйык жерлерге, өзгөчө суу булактарына зыярат жасоосу адам баласынын жашоосун суусуз элестетүү эч мүмкүн эмес. Суунун канчалык деңгээлде баалуу, өтө зарыл нерсе, зат экендиги кыргыз жергесинде катталган ыйык жер, мазарлардын дээрлик басымдуу көпчүлүгүнүн түрү – булак, суу, көлдөр менен байланыштуулугун да баса белгилеп өзгөчө салмактуу далил катары баяндаган.

6-жыйынтык Автор Аялдардын адамзаттын тарыхында кандай роль ойногондугу, алардын турмуштагы орду ар бир элдин билим деңгээлине, этикалык-нравалык баалуулуктарына жараша бааланып, өзүнүн татыктуу баасын алып келет. Дүйнөлүк тарых барактарынан адамзаттын басып өткөн жолуна кылчайып карап, сый-урматка ээ болушканын байкоого болот. Жаш кыз-келиндердин, балдардын дагы коргоочусу. Адамдарды, өлүмдөн арачалап, оруу-сыркоодон арылтып

айыктыруучу мээрбан эне. Дагы бир биз байкаган нерсе ыйык жер, мазарларга зыярат кылгандардын дээрлик басымдуу көпчүлүк бөлүгүн кыз-келин, аялдар түзгөндүгү менен айырмалангандыгын көрсөткөн.

6. Алынган натыйжалардын ички биримдигин баалоо

Кандидаттык диссертациянын структурасы илимий-логикалык жактан аныкталып, берилген теманын ырааттуулугу жана анын алдына каралган милдеттер так коюлган. Ички биримдик, бүтүндүк жана баяндоо ырааттуулугу жоболорго, корутундуларга түздөн-түз байланыштуу жана бул изилдөөнүн натыйжалары так көрсөтүлөт. Эмгекте бир катар жаңы илимий натыйжалары, ал эми иштеп маселеге автордун жеке салымы берилгени диссертациянын текстинде жетишерлик айкын көрүнүп турат.

7.Негизги басылмалардын жетиштүү толуктугун ырастоо жоболору, натыйжалары жана диссертациянын корутундусу

Диссертациянын натыйжалары жана корутундулары 14 илимий публикациялар менен тастыкталат, анын ичинде РИНЦ системасына кирген жана рецензияланган илимий журналдарда жарыяланган илимий макалалар тастыктайт.

8.Авторефераттын мазмуну диссертациянын мазмунуна шайкеш келиши

Авторефераттын мазмуну жана структурасы диссертациянын структурасына, жоболоруна жана корутундуларына дал келет. Авторефератта диссертациялык иштин кыскача мазмуну так берилген. Орус, кыргыз жана англис тилдеринде тузулгон резюмеси мазмуну богонча шайкеш. Автореферат Кыргыз Республикасынын Президентине

караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын талаптарын эске алуу менен даярдалган жана форматталган.

9.Диссертациялык иште мазмунунда жана жасалгаланышындагы айрым мүчүлүштөр

1. “Ажылык” түшүнүгүнүн маңызын (мааниси, көрүнүштөрү, түрлөрү, жергиликтүү айырмачылыктары жана өзгөчөлүктөрү ж.б.) диссертациянын авторунун талаа изилдөөсүнүн материалдарынын негизинде дагы да кеңири ачып берсе жакшы болмок.

2. Кыргызстанда акыркы жылдардагы ажылык сапарлар боюнча аналитикалык маалыматтарды кошуу зарыл. Ал жалпыга маалымдоо каражаттарынын (Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы, КМК, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин материалдарынын негизинде)

3. Диний феномен катары ажылык маселесине төмөндөгү илимий көз караштарды камтыган адабияттарды кошуу керек. Житенёв С.Ю. Паломничество как религиозное наследие. (Журнал Института Наследия - 2015.-№1), как социокультурный феномен (Тинина З.П. Историографический аспект паломничества, как социокультурного феномена (постановка проблемы)/ З.П. Тинина //Приволжский научный вестник.- 2013.-№ 8-1 (24). - С. 58-69) в рамках современной культуры и др.

4. Ишти дагы бир жолу карап, орфографиялык жана техникалык каталарын оңдоп чыгуу иштерин сунуштайбыз.

Жогорудагы аталган сын-пикирлер диссертациялык иштин кадыр баркына шек келтирбейт, теориялык жана практикалык жыйынтыктарына таасирин тийгизе албайт.

Диссертациянын КР ЖАКтын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруу тартиби жөнүндөгү Жобосунун» талаптарына ылайык келиши
Жогорудагы аталган айрым кемчиликтердин орун алганына карабастан, Айтиева Гүлбурак Аскарбековнанын “Фергана өрөөнүнүн калкынын турмушундагы зыяратчылыктын ээлеген орду жана ролу (Кыргызстандын түштүгүнүн материалдарынын негизинде)» аттуу темадагы диссертациялык ишинин структурасы, мазмуну, илимий жаңылыгы, изилдөөнүн негизинде алынган корутундулары Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялык Комиссиянын талаптарына жооп берет жана 07.00.07 – этнография, этнология, антропология адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты (доктору) илимий даражасын ыйгарууга татыктуу.

К. Карасаев атындагы
Бишкек мамлекеттик
университетинин тилдер жана
коомдук илимдер кафедрасынын
т.и.к., м.а. доценти

27.06.2024.

Исаева

Исаева А. А.

КОЛГОСТАСТЫКТАЙМЫН
ПОДПИСЬ ЗАВЕРЯЮ
КАДРЛАР БӨЛҮМҮНҮН БАШЧЫСЫ
ЗАВЕДУЮЩИЙ ОТДЕЛА КАДРОВ
27 06 2024 ж.

Исаева